

УДК 902:378.12.096 (477.83–25) “1940/1950”

**ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЛЬВІВСЬКОГО ВІДДІЛУ ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ АН УРСР
(1940–1950)**

Олександр СИТНИК

Львівський національний університет імені Івана Франка
Кафедра археології та історії стародавнього світу

Розповідається про важкі часи становлення нової львівської археологічної школи у 1940-х рр. у складі новосформованого Львівського відділу Інституту археології АН УРСР. Не дивлячись на скрутне матеріальне становище, тяжкий суспільно-політичний тягар, науковці відділу провели велику польову дослідницьку роботу, виявили сотні нових пам'яток, розкопали десятки опорних поселень, городищ, могильників.

Ключові слова: львівська археологія, Львівський відділ Інституту археології АН УРСР, археологічні дослідження, польова археологія.

В основі всякого археологічного дослідження лежить польова робота. Без неї традиційна археологія немислима як математика без чисел. Тому історичний аналіз польових археологічних досліджень має важливе суспільно-історичне значення. Він дає можливість відтворити процес пізнання – поступове підняття завіси над життям давніх племен і цивілізацій, а головне – побачити в археології дослідника, людину, з її оригінальними і банальними рисами.

Таке історичне дослідження у ракурсі зазначеної у заголовку теми актуальне й тому, що саме в це десятиліття відбулася кардинальна суспільно-політична “ломка” життя населення Західної України, що стала трагедією для цілого покоління. Власне у цей період починає формуватися нова генерація львівських уже “радянських археологів”, які прийшли на зміну “буржуазним вченим” польського періоду¹. Насправді ж це був жахливий час – час морального і психічного тиску на свободу, на особистість, на власну думку. Особливо нелегко було освіченим і вихованим людям, інтелігентам.

Ми не ставимо за мету охарактеризувати абсолютно усі польові роботи науковців, описати і проаналізувати усі виявлені пам'ятки – це опубліковано у величезній кількості спеціальної археологічної літератури, яку ми також не в змозі подати у повному списку. Головне завдання полягає у висвітленні маловідомих, або ж невідомих сторін археологічної праці у полі, життєвих колізій і взагалі аспектів, що стосуються насамперед дослідників, їх неймовірно тяжкого становища у перші повоєнні роки. Ми старалися

ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЬВІВСЬКОГО ВІДДІЛУ ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ

максимально цитувати записи із щоденників та архівних звітів, щоб показати “стиль і дух” епохи – звичайної мови (не для друку), дуже колоритної у західноукраїнському (галицькому) діалекті.

Львівський відділ Інституту археології АН УРСР був сформований із науковців Наукового товариства Шевченка (далі НТШ) та звільнених (внаслідок радянської реорганізації) археологів Львівського університету. В радянські часи діяльність цього Відділу не висвітлювалася свідомо. В кількох коротких замітках (окрім наших статей²) про діяльність Інституту суспільних наук АН УРСР лише скупко зазначалося, що такий структурний підрозділ Академії наук існував³. Правда, окремі дослідники побіжно торкалися цієї теми, аналізуючи творчість провідних спеціалістів того часу, наприклад, Ярослава Пастернака⁴, Маркіяна Смішка⁵, Івана Старчука⁶ та ін.

Отже, 8 лютого 1940 р. сформовано “Львівський відділ археології”, у який увійшли відомі археологи – Ярослав Пастернак, Іван Старчук, Казимир Масвський, Стефан Круковський. Очолив відділ Маркіян Смішко, який одночасно викладав й у реформованому тоді Львівському університеті.

Уже у 1940 р. окремі науковці відділу розпочали теренові дослідження, хоч зрозумілим був брак коштів і робочої сили. Відомо, що від університету (археологічна практика студентів) у липні 1940 р. Ярослав Пастернак вів розкопки в Крилосі, на які запросив ректора М. Марченка. “В один із вихідних днів М. Марченко приїхав до Галича в товаристві декана історичного факультету А. Брагінця, проф. Василя Осечинського і заступника директора Інституту літератури АН України Давида Копиці. На честь приїзду був влаштований спільний обід – це єдиний випадок, коли М. Марченко разом із студентами спілкувався за одним столом. Цього археологічного сезону пощастило під час досліджень урочища Золотий Тік знайти у землі рідкісний золотий емальований колт-кульчик, прикрашений стилізованим геометричним орнаментом, що не мав аналогії на всіх українських землях”⁷. На жаль, ми не маємо достатньо повної інформації про ці розкопки⁸, але найважливіші результати досліджень Я. Пастернака у Крилосі за 1940–1941 рр. висвітлені у його відомій підсумовуючій праці про Галич⁹.

У 1940 р. Я. Пастернак проводив дослідження і в Пліснеську. Інформації про ці роботи у нас ще менше, хоча би тому, що мали вони розвідковий характер¹⁰. Нагадаємо лише, що саме цього року в Пліснеську було знайдено унікальний фрагмент кістяної іконки-складня із зображенням давньоруського воїна¹¹. І. Старчук так пише про роботи Я. Пастернака: “Прокопав 2 траншеї впоперек південної частини городища і кілька поздовж. Денники його розкопів не збереглися у Львові. На підставі рисунків інж. Федецького, який працював при розкопках в 1940 р., видно, що Пастернак не копав глибоко і не натрапив внаслідок цього на оселю”¹².

У 1940 р. працювала ще одна невелика експедиція під керівництвом знаного уже тоді палеолітознавця С. Круковського, який потрапив до Львова

в перші місяці Другої світової війни, коли німецькі нацисти окупували Польщу. Є дані, що у 1940 р. він був призначений також головним охоронцем фондів Львівського історичного музею. Ця експедиція досліджувала майстерню по видобутку крем'яної сировини в ур. Збучі біля с. Лазарівка, тепер Тисьменицького р-ну Івано-Франківської обл.

В Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України зберігається чорновик великої статті С. Круковського за 1941 р. “Копальня “Збучі” в Лазарівці Нижнівського району”¹³, у якій подано широку інформацію про предмет дослідження і методику роботи. Назвемо лише окремі розділи: “Вступні відомості. Цілі і праця кампанії 1940 р.”, “Дещо про геологію копалинового заліза і найближчої околиці”, “Топографія і морфологія стоянки та її підстоянок”, “Грунти та геологічні процеси на Збучах”, “Поселенча спроможність Збучів”, “Морфіка, хронологія...” тощо. Відразу ж треба пояснити деякі неологізми щодо геологічно-археологічної термінології С. Круковського. Стаття написана по-українськи, чорнильною авторучкою і почерк безсумнівно авторський. З неї можна зробити висновок про добре знання української мови, а також чудову орієнтацію в палеолітично-геологічній українській термінології. Тому професійні “неологізми” у цій статті варто розцінювати як першу, ще не опубліковану спробу застосування власної “круковської термінології”, що пізніше виллється у відомому творі по-польськи (з тлумачним словничком)¹⁴.

Копальня знаходиться “в нижньому бігу Золотої Липи – лівого допливу Дністра. Це близько на північ від Нижнева, а трохи далі, на південний схід від Галича. Перед кількома роками відкрив цю копальню Ю. Полянський. Наприкінці 1939 р. він розказав мені про це, звернув увагу на гірничий характер відкритої речі, показав крем'яники, що їх там зібрав, і заохотив до праці в терені”¹⁵.

Було кілька причин, які спонукали науковця до цієї праці. По-перше, джерелознавче значення доісторичного гірництва, по-друге, новизна відкриття, адже це була перша пам'ятка західноукраїнського видобутку крем'яної сировини і по-третє – С. Круковський був спеціалістом власне у кременярському гірництві¹⁶. Цікавими є його записи, які подаємо без стилістичних змін. “У вересні 1940 р. відбув я кількадечну подорож в Лазарівку. Ціллю було поверхневе розглянення стоянки і можливостей першої праці на ній... Завданням кампанії була орієнтація в роді стоянки і її підстоянок, в системі гірничих зробів, хронології і суладевої приналежности та в окремих рисах, що вможлилювали б майбутню раціональну експлорацію.

Дві були основні праці кампанії. Одна – накреслення шарової (*warstwicowej*) карти частини гірничого поля, що її поверхня має форми злагідненого гірничого примітивного краєвиду. Мірничий В. Зелькевич і помічник мірничого Т. Журовський виконали польові знімки, обчислення з

них, а далі зробили бруліон карти в поділці 1:1000, з шарами що півметра. Карта зайняла цілу смугу гірничого краєвиду, довгу приблизно 230 м, широку приблизно 16 м. Друга головна праця – це зроблення трьох розшукових викопів (1/І, 1/ІІ, 1/ІІІ) аж до скельного ширця. Цєю працею керував я безпосередньо”¹⁷.

Досить змістовно і цікаво описує автор умови знаходження родовища, його характерні риси. В цій праці, як і в багатьох наступних С. Круковський пояснює запропоновану нову термінологію (не треба думати, що він не знав загальноживаної).

“Копалина – це кре’яний сирівець, що виступає в сукупинах. Заліж – це підповерхнєве звітрілище матернього вапняка сукупин. В цьому заліжі крем’яні конкреції переважно цілі, а тільки рідко і незначно покавальцьовані з природи. Природна, не надто часта фрагментаричність сукупин підпорядковується тим самим формам неправильної тесовости, що питома їхньому первісному матерньому середовищі”¹⁸.

Ми навели тільки маленький фрагмент цієї великої роботи, яку, думаю, варто було би опублікувати повністю, адже тут вперше поставлене питання первісного кременярського гірництва в Україні, яке ще й дотепер є дуже мало розробленою проблемою. Копальня кременю в Лазарівці майже невідома спеціалістам, оскільки публікацій про неї в Україні не зроблено, а С. Круковський, виїхавши після закінчення війни до Польщі, більше не повертався до цієї теми.

У період до червня 1941 р. у відділі працювали також Бабінський, Гапій, Герцвайг, Зелькевич, Журовський, Лемцьо, Нижанківський, Прокопович, Рошак, Фенін¹⁹. Хто вони?

Часткову відповідь знаходимо у статті Я. Пастернака²⁰. Він пише про Львівський відділ Інституту археології АН УРСР як про окремий Археологічний інститут. “Його персональний склад був такий: керівник – доц. д-р М. Смішко, старші наукові співробітники – проф. д-р Я. Пастернак та С. Круковський (поляк з Варшави), молодші наукові співробітники – доц. д-р К. Маєвський (поляк зі Львова), асистенти – канд. філол. Р. Тимчук, студ. філол. Р. Ришак та студ. Штенцель, рисівник – спершу М. Левицький, опісля Є. Прокопович”²¹.

Поряд з цим свідченням, в архіві відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича є оригінальний документ, що ми назвали “Книгою відлучень”²². Перший запис у ній датовано 5 квітня 1941 р. Власне з цієї “Книги” ми почерпнули інформацію про склад працівників відділу на 1941 р. Але у цьому документі відсутні прізвища Тимчука, Штенцеля і Левицького, про які пише Я. Пастернак. Очевидно, ці працівники були звільнені з роботи до часу появи “Книги відлучень”. В цьому ж документі кілька раз трапляється прізвище Рошака, написане від руки, з підписом самого ж Рошака (а не Ришака, як у Я. Пастернака; ймовірно, це випадкова

друкарська помилка). Отож, кандидат філології Р. Тимчук був бібліотекарем відділу, а його студент Р. Рошак допомагав при складанні археологічної карти заходу України; студент Штенцель працював над темою “Мальована кераміка в Галичині”²³. До речі, за час існування відділу у 1940–1941 рр. у ньому працювало багато “випадкових людей”, тобто людей без археологічно-історичної освіти, інколи – зовсім без освіти.

Інститут чи Відділ, виявляється, містився спочатку у тому ж приміщенні, що і колишній Культурно-історичний музей НТШ (колишня вул. Чарнецького, 24; тепер – Винниченка, 24, і тепер тут міститься відділ археології та Археологічний музей Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України) і тільки пізніше – восени 1940 р. Відділ перебрався до будинку “Просвіти” – на пл. Ринок 10.

Наукові працівники Відділу у цей час були залучені до написання підручника з археології України. Західноукраїнську археологію писали: С. Круковський – “палеоліт”; К. Маєвський – “трипільська культура”; М. Смішко – “неоліт, римська та латенська доба”; І. Старчук – “скитська культура”; Я. Пастернак – “бронзова і гальштатська доба, ранні слов’яни і княжа доба”. Однак цій праці не судилося вийти у світ – влітку 1941 р. розпочалась війна.

Як би зі здивуванням Я. Пастернак пише, що “дозвіл на ведення розкопів давали не місцеві, обласні власті, а за кожним разом окремо матірний інститут у Києві, у формі письмового договору з дотичним керівником розкопів. У цей спосіб, влітку 1940 р. Я. Пастернак провадив розкопи на Золотому Току” в Крилосі – Старому Галичі, та на городищі “Пліснесько” в Підгірцях біля Золочева, М. Смішко з К. Маєвським розкопували неолітичне селище в Малих Вікнинах, С. Круковський досліджував палеолітичну копальню кременія в яру Серету (?) на Поділлі, а І. Старчук брав участь у розкопах матірнього інституту, під проводом Л. Славіна, на терені колишньої грецької колонії Ольвії на початку Бого-Дніпровського лиману. А у 1941 р. Я. Пастернак досліджував терен Успенського собору в старому Галичі-Крилосі, в чому брав участь також І. Старчук. М. Смішко провадив розкопи на Городниці на Покуття, С. Круковський на Поділлі, а К. Маєвський брав участь у розкопах в Ольвії”²⁴.

Щодо розкопок у Вікнинах Великих, тепер Шумського р-ну Тернопільської обл., то М. Смішко дійсно впродовж серпня 1940 р копав на полі садиби Прокопа Вальчука, де виявив рештки трьох хатніх споруд, окремі вогнища, велику кількість кераміки, знаряддя праці. Цікавий щоденник з цих розкопів зберігається в архіві Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України²⁵. Приїздив до нього і К. Маєвський, що підтверджують окремі фото, зроблені Олександром Цинкаловським. У супровідному листі від 31 жовтня 1940 р. О. Цинкаловський пише: “Високоповажний Товаришу

Директоре. Посилаю Вам знімки з розкопів у Великих Вікнинах. Якщо потрібні Вам необхідно негативи то прошу мене повідомити зараз же вишлю. Вибираюсь до Львова десь 10–15 листопада ц. р. Щиро здоровлю” і далі підпис. Фотографії справді цікаві, якісні, зроблені професійно (на звороті кожної фотокартки є штамп “*Zdjęcie Henryka Hermanowicza*”).

“Здобутий матеріал належить до трьох різних хронологічних груп: гальштатського періоду, доби полів поховань та ранньофеодального періоду”²⁶. Неоліту у Вікнинах Великих не виявлено. Що ж до розкопаних “хат” доби полів поховань, то дослідник відзначає складність реконструкції об’єкту, його первісних розмірів і плану. “Мушу звернути увагу, що спостереження довелося провадити в суцільному шарі чорнозему, в середньому 1 м завтовшки. Це дуже утруднювало, ба навіть унеможливило виявлення слідів від стовпів”²⁷.

Серед інших працівників до війни 1941 р. треба згадати Олександра Феніна, який навчався на історичному факультеті Львівського університету і одночасно працював у відділі лаборантом. Е. Прокопович був художником-скульптором, Е. Гапій – бібліотекарем, В. Зелькевич – технічним працівником. Інші – невідомо.

Тадеуш Журовський, за освітою інженер, архітектор і художник, у 1940 р. влаштувався креслярем (рисівником) у відділ, працював разом з художником Є. Прокоповичем. Саме у 1940–1941 рр. він виконував велику роботу для провідних тодішніх науковців – малював археологічні предмети, польові плани, профілі, різні карти тощо²⁸. Аналіз тільки його праці показує значну наукову діяльність археологів відділу того часу.

М. Бабінський був професійним фотографом і також залишив по собі цікавий “звітний журнал” про виконану роботу у 1940–1941 рр.. Це товстий учнівський зошит в клітинку, розкреслений у 40 колонок, кожна з яких заповнювалась згідно заданих спеціальних фототехнічних параметрів. На титулі є дата – від 17. XII. 1940 р. Мабуть, М. Бабінський був поляком, оскільки назви колонок і записи в них зроблені по-польськи (іноді – “каракулями” по-українськи). Щоб зрозуміти відповідальність, ретельність і фахову підготовку цього працівника, поглянемо лише на деякі рубрики “звітнього журналу”. 1 – номер по-порядку; 2 – дата; 3 – номер знімку; 4 – предмет; 5 – місцевість (звідки походить предмет); 6 – погода; 7 – година; 8 – № касети; і далі 32 рубрики різних нюансів фотографування, освітлення, проявлення, фотопаперу тощо. Але найціннішими є простенькі рисунки керамічного начиння, з якого зроблені фото. Багато з цих предметів не “пережили війну” і після них залишились хіба-що ці схематичні замальовки. Розпочинається “журнал” (перші кілька сторінок втрачені) 4 січня 1941 р. фотографуванням матеріалів з Вікнин Великих (розкопки М. Смішка у 1940 р). Потім у січні 1941 р. фотографовано “модель із Володимирівки”, “модель із Сушківки”, речі з Городниці, фігурки з “Ізвоар”, матеріали з

Грибовичів. 1–7 лютого 1941 р. робилися знімки “Пліснесько городище, сонда 5, кв. 6, серпень 1940 р.”. Очевидно, були задокументовані деякі матеріали з розкопок Я. Пастернака в Пліснеську у 1940 р., про які у нас не збереглося майже ніяких відомостей. Далі йдуть різні вироби з Крилоса, Зимного, Сорок, Підгородища, Кукизіва, Белза, Володимира, Сахнівки, Крилоса (Золотий Тік) і т. д. З 25 лютого 1941 р. М. Бабінський рочинає замальовувати керамічні вироби перед фотографуванням. Це глечики і горщики з Гриніва (повіт Бібрка), з Рудок, Залісців, Липиці, Романового Села, Целієва, особливо багато цілих посудин з Пшеворська. Весь березень 1941 р. фотографувались трипільські посудини з Кошиловець. За приблизними підрахунками їх є близько 100 екз. Останній запис датований 11 квітня 1941 р. (хоч згідно іншого документа, М. Бабінський працював у відділі до початку війни – 22 червня 1941 р.). Безперечно, “журнал” М. Бабінського є важливим документом, що проливає світло на деякі питання стану археологічних матеріалів у Львові в довоєнний період.

У часи німецької окупації НТШ знову відновило свою діяльність. Історичною секцією керував І. Крип’якевич, археологічною – Я. Пастернак. Крім Я. Пастернака, до секції входили Олег Кандиба, Валерія Козловська, Юрій Полянський, Маркіян Смішко, Левко Чикаленко. “На їхніх сходинках були обговорювані поточні наукові праці, приміром, деякі проблеми історії культури старого Галича й бронзові нашійники бастарнів лятенської доби (Я. Пастернак), орнаментика трипільських мисок (Л. Чикаленко), хронологія пізньоримських тілопальних могил (М. Смішко), старша трипільська культура в Галичині (О. Кандиба) та ін.”²⁹

Під час війни археологічні польові роботи здебільшого не велися, однак деякі дослідники все ж таки старалися копати. Наприклад, Я. Пастернак у 1941–1942 рр. виїздив до Крилоса і вів невеликі розкопки.

Восени 1942 р. експедиція Львівського історичного музею під керівництвом Ігоря Сवेशнікова провела розкопки поселення культури лінійно-стрічкової кераміки поблизу с. Котоване³⁰. Воно знаходиться на правому березі р. Бистриці, 650 м на південь від с. Котоване колишнього Бориславського р-ну Львівської обл., в ур. Запуст. Тут, на поверхні зораного поля знайдено досить презентабельну колекцію: кам’яні сокири з наскрізним сверленим отвором, крем’яні ножі, скребки, різці, уламки глиняного посуду з орнаментом заглиблених ліній та наліпних гудзів із заглибленням в центрі.

Внаслідок проведених розкопок відкрито сліди двох жител, які були заглибленими в ґрунт землянками неправильної видовженої форми (розміри: 9,8?0,7?2,8 м). Глибина – від 0,42 до 1,20 м, рахуючи від сучасної поверхні ґрунту. На дні землянок знаходилися скупчення вугликів і попелу – слідів від вогнищ, які розпалювалися безпосередньо на долівці. Судячи з форми і величини ямок від стовпців на дні жител, можна говорити, що землянка була перекрита двоспадовим дахом.

Серед великої кількості знайдених фрагментів посуду вдалося реконструювати кілька цілих посудин. Це були переважно миски із заокругленим, або рівним дном, інколи прикрашені заглибленим стрічковим орнаментом, або ж горщики з опуклим тілом і порівняно вузьким горлом. Значна кількість знайдених на поселенні матеріалів пов'язана із землеробством. Це уламки кам'яних зернотерок, крем'яні та обсидіанові вкладні до серпів і сліди половини та зерна пшениці (чи ячменю). Дослідження поселення мало велике наукове значення, оскільки це було одне з небагатьох поселень неолітичної культури стрічкової кераміки, досліджених стаціонарними розкопками.

У 1944 р. у визволеному Львові відділ поновлюється, але спочатку у дуже мізерному числі науковців. У відділі працювали фактично М. Смішко, І. Старчук та К. Маєвський (останній у 1945 р. виїхав до Вроцлава). У звітній публікації про роботу у 1944 р.³¹ М. Смішко відзначає тільки 4-ох наукових працівників і “технічно-допоміжний персонал”. Науковці одразу ж включилися у відбудовчу роботу: “М. Смішко бере активну участь у відновленні роботи львівської філії Академії наук, К. Маєвський допомагає організувати археологічний відділ Львівського історичного музею. Як консультанти вони допомагають відбудувати експозицію археологічного відділу музею, що після відходу німців зовсім не існувала, і разом з третім працівником Львівського відділу Інституту І. Д. Старчуком беруть участь у відновленні праці історичного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка, в якому організують кафедру археології та історії стародавнього світу”³².

На 1 січня 1945 р у відділі працювало 7 осіб (2 жінки і 5 чоловіків), з яких завідувач, 2 старших наукових, 1 молодший науковий, 2 науково-допоміжних і 1 технічний працівники³³.

У радянський час впроваджується нова система наукової роботи, суворого контролю, звітності, підвищення ідейного рівня і т. д. Деякий час у відділі числилися ще два дослідники – українець Юрій (Єжи) Кульчицький і поляк Броніслав Білінський. Обоє виїхали до Польщі і стали відомими вченими. Б. Білінський виїхав до Вроцлава у 1945 р., а Ю. Кульчицький працював у відділі ще 1947 р. (зі списку працівників він був викреслений у 1948 р.). У 1945 р. до відділу прийшов Йосип Пеленський, але польових досліджень він уже не вів.

Крім вищезгаданих науковців в цей час почали працювати М. Бардин, О. Бійовська, Е. Вінтоняк, Р. Ганшинец, Й. Дідик, Я. Лабій, Е. Прокопович. Через деякий час на місце Ю. Кульчицького прийшов В. Манастирський; додалися прізвища О. Феніна, Ю. Мушака та О. Костюка.

Ришард Ганшинец – відомий львівський учений у міжвоєнний період. У 1940 р. був завідувачем кафедри класичної філології Львівського університету, виїхав до Вроцлава у 1946 р.

У 1946 р. відділ археології поповнився Олексієм Ратичем³⁴.

У 1947 р. на посаду художника-реставратора (рисівника-кресляра) прийшла працювати Лариса Крушельницька. У цей же час посаду молодшого наукового працівника обійняла Валентина Кравець.

Відомо, що Орест Костюк працював фотографом, Тетяна Плаксіє – завідувачем бібліотекою, Марія Бардин – машиністкою-друкаркою, Е. Вінтоняк – секретаркою, а Олена Бійовська – завідувачем фондами, Я. Лабій – картографом і завідувачем господарською частиною відділу. Вітольд Манастирський (рідний брат відомого художника Антона Манастирського) виконував обов'язки інженера, кресляра, реставратора. Петро Завада займався добою раннього заліза, брав участь у деяких експедиціях 1940-х рр. У цей час зустрічаємо ім'я С. Судакова, який досліджував поселення трипільської культури. Молодшими науковими співробітниками працювали старенькі О. Терлецький і Й. Пеленський. І лише 28 липня 1949 р. кандидата історичних наук Йосипа Гавриловича Пеленського затвердили на посаду старшого наукового співробітника відділу. У 1950 р. до Львова на роботу приходять нові працівники з Києва – Юрій Захарук, Олександр Черниш і москвичка Катерина Черниш.

Таким чином, за час “перших советів” (1939–1941 рр.) і перших повоєнних радянських років (до 1951 р.) через Відділ археології пройшло досить багато відомих і зовсім невідомих осіб, які так чи інакше залишили слід в історії західноукраїнської археології.

Треба відзначити велику напружену польову роботу працівників відділу, що розпочалась одразу ж по війні. Уже у 1945 р. М. Смішко разом із Е. Махно провів розкопки селища комарівської культури на Житомирщині³⁵.

Аналізуючи стан археологічної науки на заході України фактично на час 1945 р., М. Смішко у доповіді на Сесії відділу суспільних наук АН УРСР 28 травня 1946 р. виділив три етапи вивчення стародавнього минулого в краї³⁶. Перший тривав з 80-х рр. XIX ст. по 20-ті рр. XX ст. (перші дослідження пам'яток і перші наукові публікації про них); другий: 1920-ті – 1939 р. (перші монографічні опрацювання, синтез археологічних даних за епохами і культурами); третій етап розпочався після “возз'єднання у єдиній братній сім'ї” (і далі – в стилі сталінської риторики). У цій доповіді автор досить об'єктивно відобразив загальний стан вивчення: “У дослідженні археологічної минувшини західних областей України зроблено чимало. Немає ні одної археологічної доби або періоду, що їх не заторкнулись б дослідчі студії. Одначе через те, що дослідження йшли по більшій частині самопливом, за індивідуальною ініціативою, тому і не всі доби вивчались рівномірно... старались ми в кожному конкретному випадку вказати на основний недолік: відсутність ширшого планового дослідження і в першу чергу селищ, що мають вирішальне значення у висвітленні суспільно-

господарчої структури окремих груп населення”³⁷. Ці слова однаково слушно звучать і сьогодні.

Із “Повідомлення про роботу археологічних експедицій в 1946 р.” М. Смішка дізнаємося, що селище періоду полів поховань в Неслухові копали з 25 липня по 10 серпня 1946 р. (керівник – М. Смішко; наукові співробітники – Й. Дідик, О. Бійовська; інженер В. Манастирський). Розкопки велися на місці попередніх досліджень К. Гадачека (1898, 1899, 1903 рр.)³⁸. Варто зауважити, що нові житлові стаціонарні об’єкти тут виявлено також у 1983 р. під час повторних розкопок пам’ятки (ур. Лісковиця)³⁹.

Взагалі-то дослідження в Неслухові М. Смішко планував на 1941 р., але війна не дала змоги зреалізуватися цим планам. І лише в 1946 р. розпочалися більш-менш систематичні польові роботи (у 1945 р. польові роботи мали розвідковий характер і велися кількома працівниками). Ще з розкопок К. Гадачека було відомо, що тут знаходилися пам’ятки як мінімум трьох археологічних епох: доби бронзи, періоду полів поховань і Київської Русі. М. Смішко зосередив свої дослідження в ур. Лісковиця (К. Гадачек копав на Грабарці – сусідній ділянки однієї долини)⁴⁰.

До селища культури полів поховань М. Смішко відносить яму неправильно-овальних обрисів, споруду з льохом – суцільний шар глиняної обмазки приблизно чотирикутної форми 6,5×4,5 м. Під цим шаром знаходилась яма льоху на глибину до 1,6 м. В західній частині льоху простежено три ступені. Поряд із значною кількістю керамічних виробів тут знайдено фрагмент бронзової посудини. Окрім цих об’єктів знайдено також рештки “ями з відпадками”, 2 печі, вогнище⁴¹. І в опублікованім “Звіті” М. Смішко вказує на ці ями з рештками споруди і печі⁴². Висновок дослідника однозначний: “...керамічний матеріал з Неслухова – “Лісковиці” нічим не відрізняється від матеріалу к. полів поховань черняхівського типу. Характерові того ж пам’яткового комплексу відповідають другі, правда, нечисленні знахідки: конічні та біконічні пряслички, кістяний гребінь з дугастою спинкою і залізний ніжик... Таке окреслення вповні підтверджується пам’ятковим матеріалом, що його добув Гадачек в другій частині цього селища, на “Грабарці”⁴³.

У 1946 р. велись досить інтенсивні розвідкові роботи Верхньодністрянської експедиції під керівництвом М. Смішка. Із “Щоденника роботи Дністрянської розвідкової експедиції за 1946 р.”⁴⁴ (старий “польський” зошит в клітинку, з “промокашкою”) дізнаємося про склад експедиції. Це Смішко Маркіян Юліанович – начальник, Бійовська Олена Степанівна – завідувач фондами, Свешніков Ігор Кирилович – завідувач археологічним відділом Львівського державного історичного музею, Фенин Олександр Васильович – науковий працівник. В користування експедиції надано вантажну автомашину від Управління Львівських установ

Академії наук УРСР. Вийшли зі Львова 21 серня і приїхали до Львова 4 вересня 1946 р. “З приводу тяжких умов праці археологічної експедиції, а також вичерпання пального вирішено на тому закінчити роботу. ...відтинок р. Дністер на лівобічному і правобічному берегах був докладно обслідуваний приблизно 2-х км ширини смугою від с. Спас, Старосамбірського району і до м. Розділ, Миколаївського району”⁴⁵. Всього 110 км.

Під час розвідок виявлено 11 археологічних пам’яток⁴⁶, серед яких найбільшій уваги заслуговують курганний могильник “неолітичної доби” біля с. Рудники, ще один великий курган біля с. Розвадів, курганний могильник біля с. Кульчиці, а також селище раннього періоду культури полів поховань в с. Стрілковичі – в кар’єрі старої цегельні⁴⁷.

Під час розвідок 1946 р. велися також і розкопки, зокрема в Смільниці, передмісті Самбора (про що є окремий Звіт). Дослідник пише, що сам вигляд пагорба Кляштор спонукав археологів до розкопок, де за літературними даними знаходилося феодальне городище. Цікаво, що майже випадково закладений шурф дав можливість виявити на глибині 1,23 м два непорушені поховання – чоловіче підплитове і жіноче тілопокладення, “а в їхньому оточенні багато людських кісток, розкиданих попередніми розкопками по цілій розкритій площі”⁴⁸.

Ще одна експедиція 1946 р. працювала в с. Затока Івано-Франківського р-ну Львівської обл. (на базі інформації 1939 р. про те, що під час земляних робіт тут знайдено велику частину глиняної посудини, яку було передано на кафедру археології Львівського університету). Загін під керівництвом І. Свешнікова (науковий керівник – М. Смішко, науковий працівник – О. Бійовська) проводив роботи з 24 вересня по 5 жовтня 1946 р. на піщаній дюні в ур. За Грабаркою. Зберігся “Щоденник” І. Свешнікова про ці розкопки – звичайний загальний зошит із зображенням матроса з рушницею і прапором Радянської України, в лінійку, 48 аркушів, ціна 55 коп. – це типово “український зошит” зразка 1940-х рр.⁴⁹

Прокопано 9 траншей від 6 до 4 м і суцільну площу 114 м², але жодних споруд не виявлено, лише сліди двох вогнищ на глибині 30 см. Багатий керамічний матеріал вказує на приналежність поселення до комарівського типу⁵⁰. І. Свешніков датує це поселення кінцем бронзової – початком ранньозалізної доби – 1200–700 р. до н. е.⁵¹

У 1946 р. досліджувалося поселення липицької культури в с. Залісцях неподалік від Ходорова на Львівщині. Розвідувальні роботи проводила експедиція під керівництвом І. Свешнікова, в результаті чого виявлені розвали житлових споруд, частково заглиблених в ґрунт. “Для побутових потреб споруджувалися заглиблені вогнища, або вогнища з низьким глиняним обрамуванням”⁵². Найбільше зацікавлення викликали “склеплені печі господарського призначення із круглим днищем та зводчастим прикриттям, побудованим на дерев’яній основі”⁵³.

У цьому ж 1946 р. проводилися розкопки на городищі Плісесько⁵⁴, які очолив І. Старчук. В склад експедиції входили також В. Манастирський, І. Свешніков, О. Фенін. Виїхали 8 липня і працювали до 4 серпня⁵⁵. Це була перша післявоєнна експедиція в Плісесько (після рокопок Я. Пастернака у 1940 р.). У “Звіті” за 1946 р. І. Старчука знаходиться підготовлена до друку стаття про Плісесько, у якій автор подає відомості про історію досліджень цього городища. Зокрема, він пише, що тут ще у 1810 р. австрійським губернатором Галичини Гауером і Василянном Варлаамом Кампаневічем розкопано три могили; у 1833 р. Титом Дзяленським і Левом Ржевуським також розкопано окремі могили. Наступні дослідження у 1879–1882 рр. вів тут Т. Земенцький. Крім того, у 1885 р. 2 могили розкопав Шанявський, а в кінці ХІХ ст. Ісидор Шараневич займався топографією Плісеська (у зв’язку з його згадуванням у “Слові о полку Ігоревім”). Уже Т. Земенцький у могилах знайшов “мечі з заліза, предмети з бронзи і навіть золоті речі, та деякі срібні”⁵⁶. У 1905 р. копав тут К. Гадачек (шість великих могил в лісі з бронзовими та срібними прикрасами); у 1907 р. він же розкопав 2 могили і знайшов сліди згорілого житла. І, нарешті, уже згадуваний Я. Пастернак у 1940 р. заклав кілька траншей. Таким чином І. Старчуку дісталось нелегке завдання розібратися у цій складній ситуації попередніх розкопок, оскільки більшість з них не мала ніякої наукової документації, а речовий матеріал знаходився невідомо де.

У 1946 р. вирішено розширити розкопи Я. Пастернака, внаслідок чого натраплено на перше землянкове житло (5?4,7 м) на глибині 0,84 м. “Видається, що дах був двосхилий (зі сходу і заходу), але він від півдня був високо піднятий над тодішній феодальний позем, творив свого роду фасаду, в якій – крім отвору на двері – був отвір на світло і отвір, призначений для відпливу диму з “землянки”⁵⁷.

Дослідник явно закоханий у цей звичайний археологічний об’єкт, який описує з великим художнім смаком на гарному західноукраїнському діалекті. “За таким надземним виглядом землянки промовляє не тільки її просторове і відносно вигідне влаштування, але також умовини терену. Сніг і дощ могли легко усуватись і спливати на північ у вимощену привалову видолінку. Сонце з півдня могло не тільки освітлювати, але й обігрівати землянку... При північній стіні вправді лавиці немає, але є подібна до неї лежанка, постіль, а при східній стіні є звичайно “прилавок” з мисником, де поміщуються посудини, зв’язані з печею, тобто кухнею... Так влаштування нутра нашої землянки через віки пробивається ще в наших сільських хатинах”⁵⁸.

З цієї ж праці дізнаємося, що “перешкодою у розкопах був дощ (майже 4 дні) та недостача робітників тому, що розкопи припадали якраз на сезон жнив. Дальшою перешкодою був брак харчів у Плісеську. Експедиція містилася в будинку бувш. монастиря, де займала три малі кімнати, без ліжок і хатньої обстановки”⁵⁹.

І. Старчук розкопав лише 150 м² площі і частину валу. Виявлено, як уже зазначено, залишки чотирикутної землянки, у заповненні якої знайдено багато керамічного матеріалу. Рештки другої землянки включали залишки двох печей. Крім того, натраплено на багатий речовий матеріал, що датується переважно XI–XIII ст.

Цікавий факт про розкопки одного кургану відзначає О. Ратич. Він пише: “І. К. Свешніков знайшов у розкопаному в 1946 р. кургані обпалені кістки руки і ноги зі слідами бронзової прикраси, з вугіллям, спаленою глиною, кількома залізними цв’яхами. По думці І. Свешнікова – це поховання частково спаленої людини. Керамічні матеріали, знайдені у насипі, можуть відноситися ще до X ст.”⁶⁰

Для О. Ратича 1947 р. був особливо насиченим, адже він брав участь також у дослідженнях давнього Городська в складі експедиції під керівництвом В. Гончарова та М. Брайчевського, з якими він підтримував наукові контакти усе життя⁶¹.

У 1947 р. І. Старчук (разом із С. Судаковим) продовжує дослідження Пліснеського городища. Зі щоденника розкопок дізнаємося, що керівником був І. Старчук, зступником керівника і завідувачем фондами (грішми) – О. Фенін, помічником заступника – О. Ратич, завідувачем археологічними матеріалами – Є. Гук. Відзначимо цікавий факт – “8. VII. (понеділок – *Авт.*). Прийшло на роботу коло 20 робітників. Як їх повідомлено, що зарплата копачів може найвище (згідно з розрахунками з Києва) – виносити коло 30 крб. в день, вони не згодилися на це і відійшли. Остало тільки чотири робітники”⁶².

Взагалі грошей катастрофічно не вистачало на найнеобхідніше. Учасники експедиції, мабуть, просто недоїдали. Читаємо у щоденнику: “5. VIII. 1947 р. Сегодня я був цілий день в Олеську, щоб вибрати нам переказані зі Львова гроші, на жаль, грошей не діждався. Серед великої горечі ми оба з тов. Є. Гуком вернули коло 4-ої год. додому. Розкопами в моїй непрацездатності керував О. В. Фенін при участі і В. П. Кравець”. І далі: “9. VIII. 1947 р. роботою керував т. О. В. Фенін по причині виїзду керівника до Олеська в справі грошей”⁶³. І врешті аж: “22. VIII. 1947 р. Падав майже цілий день дощ. Працьовано при розчишуванні матеріалу... Нач. эксп. і т. Гук були в Олеську і нарешті одержали 26.000 + 500 крб. Нині одержали також листа від О. О. Ратича, що 22-го приїдять з Кіностудії зі Львова для пороблення кінозйомок з рокопів. 23. VIII. 1947 р. Нині приїхав кінооператор з Кіностудії “Львів” враз з т. Ратичем і фотографом з Олеська. Розкопи відвідав також тов. Шгурляк, голова Райради в Олеську. Фільмували всі розкопи з участю кожного члена експедиції”⁶⁴. (Цікаво було би відшукати ці “кінозйомки”, а раптом збереглись у якомусь архіві?).

Цікавим штрихом до характеристики І. Старчука як дослідника є його фіксація усіх важливих знахідок, в тому числі і досить “небезпечних”.

Наприклад, знайдено дно горщика із клеймом у вигляді тризуба. Дослідник замальовує його у щоденнику і пише, що знайдено “дно посудини з характерним знаком...”⁶⁵. До речі, ще один, уже чіткіший знак тризуба, або ж “характерного знака” знайдено нами серед польової документації І. Старчука. Наскільки було небезпечно малювати такі “знаки” і зберігати їх серед документів може свідчити газета “Львовская правда” від 7 листопада 1946 р., якою (чи випадково?) був обгорнутий учнівський зошит “Щоденника” І. Старчука за 1947 р., частина III. У цій газеті, зокрема, надрукована досить аргесивна стаття Ярослава Галана “Их путь к Октябрю”, в якій нищівної критики дістали саме українські націоналісти: “Украинские националисты в борьбе против революционного движения не ограничивались только пропагандой. Кроме арсенала лжи и клеветы они всегда имели под рукой арсенал холодного и огнестрельного оружия, которое использовали против прогрессивных элементов...”

Сьогодні нам важко судити про той кошмарний стан, у якому опинилася інтелігенція Західної України після 1939 р., але на прикладі щоденників І. Старчука можемо говорити не лише про його наукову ретельність як дослідника, але й про його громадянську позицію і особисту сміливість (в той час і не за такі провини зсилали в Сибір чи просто знищували; і про це добре знав І. Старчук).

Серед цих архівних документів знаходиться і рукопис статті “Звіт зі стаціонарних дослідів на городищі Пліснесько в 1947–1948 рр.”⁶⁶, в якій подана широка характеристика проведених робіт за два роки. “За два сезони досліджувано ціле городище, його довкілля, а головню західну частину Дитинця, на півдні городища. Там обстежено понад 1.500 кв. м площі – смугою 20 м шириною та понад 75 м довгою”⁶⁷.

Важливі наукові спростереження зроблені стосовно розкопаних курганних і безкурганних поховань. “Досі на городищі Пліснесько знаний був курганний могильник за валами, в північно-західній стороні від городища. Курганні могили цього городища дали скупий матеріал типу т. зв. волинських поховань, а надто дали сліди багатих поховань дружинників. Терен могильника порослий лісом і замінований німецькими фашистами в останній війні. В 1946 р. була розкопана одна курганна могила на полі “Поруби”, де виявлено частково тілопальний ритуал. У 1948 р. ми натрапили на могильник у досліджуваній частині городища. Виявлено понад 60 поховань на свіжому ще терені зі згарищу і матеріалу, який відноситься до XI–XIII ст. При розкопуванні могил показалося, що на гл. 0,30–0,40 м було коло 20 поховань. Стратиграфічні дані кажуть припускати, що поселення Пліснесько могло бути й кілька разів нищене пожегаром. Певне є, що найстрашніше знищення принесли з собою монголи в 1241 р. На жаль, з наявності могильника видно, що ані монголи, ані напад кн. Романа в 1187 р., ані Данило 1233 р. – не знищили городища на всьому його широкому

просторі. Початки могильника сягають ще, мабуть, кінця XII ст., як це можна думати на підставі наявного матеріалу. Ще, мабуть, після татарського погрому жило населення на якійсь частині городища і ще в XIII, а навіть в XIV та може в XV ст. ховало померлих традиційно на давньому могильнику з кінця XII ст. Звідси ясна відносна густота поховань і невелика їх глибина⁶⁸.

Отже, в 1947–1948 рр. експедицією у Пліснеську виявлено 19 напівземлянкових споруд, сліди понад 20 наземних жител і могильник, на якому розкопано 60 поховань. Як видно, проведена величезна дослідницька робота, зібраний багатий джерельний матеріал.

Дослідження Пліснеська під керівництвом І. Старчука велись і в 1949 р., але звіти написані рукою О. Ратича, який виконував обов'язки заступника експедиції. З відділу у польовій роботі брали участь також інженер і фотограф О. Костюк, наукові співробітники Т. Плаксій, Я. Лабій, господарські обов'язки виконував Є. Гук. Зі Львова експедиція виїхала 15 липня і розмістилася у монастирському будинку⁶⁹. Розкопувалися кургани в ур. Поруби і зроблено розріз валу (65м?).

Невеликі роботи на городищі велися і у вересні 1949 р. (О. Ратич, Т. Плаксій, О. Костюк). Щоденник писано рукою О. Ратича⁷⁰.

З цих колосальних польових робіт І. Старчук встиг опублікувати лише попередні повідомлення⁷¹. На жаль, передчасна смерть у 1950 р. перервала плідотворні дослідження цього науковця. Треба також відзначити, що розкопками І. Старчука в 1946–1949 рр. виявлено кераміку ранньозалізного віку⁷², як виявилось пізніше – з поселення висоцької культури⁷³.

Після війни, у 1946–1948-х рр., у відділі працював науковим співробітником С. Судаков, за словами Л. Крушельницької, дивак, але широко освічений (знав східні мови) справжній російський інтелігент старого зразка, якого доля закинула до Львова. Він не був археологом за освітою, але широка обізнаність у гуманітарних питаннях дозволила йому досить швидко вникнути у суть археологічних проблем і уже в 1947 р. досліджувати трипільське поселення у с. Семенів-Зеленче на Тербовлянщині в Тернопільській обл. Про ці роботи опублікована його єдина стаття⁷⁴. Поселення знаходиться “у кутку між рр. Серет і Гнізною, нижче руїн монастиря василіанів... Це поле у кілька гектарів засипане уламками посуду і кусками перепаленої глини місцями в такій кількості, що це, як свідчать місцеві жителі, утруднює обробіток ґрунту. На свіжозораній і заборонованій землі після дощу можна розпізнати чотирикутні площадки, що виділяються червоною перепаленою глиною. Було закладено 4 невеликі розкопки в різних місцях поселення; у двох з них були виявлені площадки”⁷⁵. Треба сказати, що у Семенові, на цьому поселенні ще у 1900 р. вів розкопки В. Деметрикевич, а О. Кандиба відніс ці матеріали до кошиловецької фази, з чим погоджується і С. Судаков. Під час дослідження відкрито абсолютно нову пам'ятку трипільської культури – на території лісу під назвою Костюлок, на краю

стрімкого урвища старої каменоломні. Уже у 1948 р. С. Судаков покидає археологію.

У 1947 р. розкопками М. Смішка в Залісцях (Залісках) Жидачівського р-ну Львівської обл. продовжувалися дослідження виявлених раніше слідів наземних житлових споруд, печей та вогнищ⁷⁶.

У цьому ж році велися невеликі дослідження в с. Костянці Дубенського р-ну Рівненської обл., в ур. Лиственщина. А розпочиналося так. У серпні 1947 р. тут проводила розвідки Дубенська археологічна експедиція під керівництвом М. Смішка, в результаті чого виявлено декілька нових пам'яток і обстежено старі. На одну з них – в Костянці М. Смішко “посадив” групу археологів на чолі з І. Свешніковим – тоді завідувачем відділом історії докласового суспільства Львівського історичного музею⁷⁷. У цю групу входили також директор Дубенського історико-краєзнавчого музею М. Островський і науковий працівник Львівського історичного музею Н. Кривонос. Селище на цьому полі виявлене ще у 1935 р. тодішнім директором Державного археологічного музею у Варшаві Романом Якимовичем, який датував його неолітичним часом (шліфовані топіріці).

У 1947 р. розкопано майже 100м² суцільної площі, на якій виявлено сліди двох землянок, 6 вогнищ. В одній із траншей на глибині 0,55 м натраплено на скорчений кістяк дорослої людини головою на захід. У публікації про ці розкопки І. Свешніков датує знайдені матеріали часом культури лінійно-стрічкової кераміки, трипільської культури і комарівської культури. Загалом, селище могло бути заселеним у бронзову добу – у II тис. до н. е.⁷⁸

Не збереглося у Львові звітної документації про дослідження 1947 р. Дубенської археологічної експедиції під керівництвом М. Смішка поселення і поховань культури доби полів поховань у Волиці Страклівській на Волині (в долині р. Ікви), хоч серед архівних матеріалів натрапили ми на декілька цікавих фотографій з розкопок цієї пам'ятки. Важливими є фото решток житла і поховань 22, 23 в траншеї Іа, фото пічки в одному з житла, а також фото кількох курганів біля давньоруського городища в Листвині, зроблені Дубенською експедицією у 1947 р.

Досить мало у нас інформації про дослідження працівників відділу у 1948 р. Розкопувалось городище Пліснесько (про яке мова йшла вище) і велись розвідкові роботи (включаючи досить інтенсивні розкопки) у Закарпатській області. І усе? Правда, у цих експедиціях були залучені практично усі працівники відділу. У Пліснеську – І. Старчук (керівник), О. Ратич, О. Фенін, Т. Плаксій, О. Костюк, Я. Лабій, Є. Гук, С. Судаков, у Закарпатській експедиції брали участь М. Смішко (керівник), О. Бійовська, В. Кравець, крім того – директор Ужгородського краєзнавчого музею П. Сова-Гмитров та науковий співробітник цього музею К. Бернякович.

Правда і те, що експедиція у Закарпатті працювала з 19 вересня по 15 жовтня 1948 р. (а літній період?).

Отож, Закарпатська експедиція зі Львова – перша археологічна “ластівка” у ці краї після 1939 р.⁷⁹ Саме тому спочатку велися розвідки, а також огляд місцевих історико-краєзнавчих музеїв в Ужгороді та Мукачеві. “В наслідку розвідувальної роботи експедиції було стверджено наявність слов’янського населення ранньофеодального часу на передмісті Ужгорода – Радванка, а також сліди поселення першої половини I тис. н. е. на території цегельного заводу “Керамос” біля Ужгорода... Розвідкою в околиці м. Хуст було встановлено наявність курганних могильників і декількох окремих курганів поміж селами Іза і Ліпша, що знаходяться на північний схід від Хусту. Зважаючи на те, що виявлені кургани сильно нівельовані і постійно знищуються випасом скоту та польовими роботами було вирішено негайно приступити до дослідження об’єктів”⁸⁰. Таким чином розпочалися розкопки відомого могильника у с. Іза Хустського р-ну на Закарпатті.

У своєму, як завжди, акуратному польовому “Щоденнику”⁸¹ М. Смішко стисло, але досить повно підводить підсумки проведеним дослідженням в с. Іза в 1948 р. Подаємо без скорочень, оскільки це найперше, найточніше узагальнення.

1. “Всього розкопано в групі Іза I – 11 курганів, в групі Іза II – 3 кургани.

2. Кургани групи Іза I творили могильник, складений з 24 курганів, що їх можливо вирізати на поверхні сьогоdnішнього ґрунту.

3. З цієї групи було по-хижацьки розкопано в 1942 р. Затлукалом 12 курганів. Планів і дневника цих розкопін немає, а матеріал знаходиться в приватному посіданні гром. Затлукала в м. Мукачеві.

4. Один курган групи Іза I – не розкопувано, бо він знаходиться на битій польовій дорозі і був майже повністю знівельований.

5. Кургани Ізи I виявили тілопальний погребальний ритуал, при чому звичайно перепалені людські кістки складались в посудину-урну, що в свою чергу знаходилась у ямці, спеціально виритій у давньому ґрунті. Крім того, деяка невелика кількість спалених людських кісток складалась в другі посудини, розміщені порізно на площі під курганним насипом, а стверджено також припадки, в яких кістки разом з останками костра в малій частині зіспалились в невеликі заглиблення-ямки під курганним насипом.

6. Тілопалення на місці поховання (під курганними насипами) не було стверджено.

7. Курганні поховання Іза I датуються кінцем II і III-им століттями н. е. Підставою для датування є дві бронзові фібули з підв’язним держакон, одночленні, що знайшлись у двох різних курганах цього могильника.

8. В інвентарі поховань вражає виразна перевага ліпних посудин, при чому за формами і виробом вони показують місцеві архаїчні форми, відомі з

курганних поховань скіфо-гальштатського періоду на Закарпатті (Куштановиця, Голубіна і др.).

9. Слід підкреслити, що на території Закарпатської області відомі подібні курганні поховання ранньо-феодалного часу (напр. Зняцово, Мукачівської округи).

10. На підставі попередньо сказаного треба прийняти глибокий автохтонізм культури населення Закарпаття на етапі перших століть н.е.

11. В групі Іза II із наявних 14 курганів досліджено 3 кургани.

12. В курганах № 2, 3, 4 (Іза II) стверджено тілопальні поховання з виразними слідами спалювання померлих на місці.

13. Конкретно було стверджено в окремих курганах слідуєчі варіанти поховань: а) в кургані № 2 – поховання в гребальній ямці; б) в кургані № 3 – поховання в урні, яка стояла в спеціально вирубаній конічній формі ямці; в) в кургані № 4 – поховання в гребальній ямці, прикритій зверху керамічними уламками.

14. Поховання в групі курганів Іза II належали ранне-залізному періоду, правдоподібно VII–VI ст. до н. е.⁸²

Цікаво, що кургани, які досліджувались не М. Смішком особисто (хоч експедиція загалом “його”), в щоденнику спеціально відзначені. Так, “курган № 6 досліджений К. Берняковичем в днях 4, 5. X. 48”, “курган № 7 – досліджений О. Бійовською 6, 7. X. 48”, курган № 8 – також Бійовською, курган 10 – В. Кравець⁸³. Ці матеріали опубліковані⁸⁴ і широко відомі, але аналіз і подача їх “з перших рук” – зі щоденника і звіту має особливе значення першоджерела.

У 1949 р. продовжуються польові роботи в Пліснеську (І. Старчук, О. Ратич, О. Костюк та ін.).

Крім того, О. Ратич споряджає власну експедицію, яка розпочинає обстеження слов'янських пам'яток – городищ княжої доби⁸⁵. Розвідки проходили восени 1949 р. в меандровій долині Верхнього Дністра – на території сучасних Івано-Франківської та Тернопільської обл. Працювали лише О. Ратич та інженер-фотограф-кресляр О. Костюк, який робив дельні виміри та креслив плани і профілі городищ (опубліковані деякі рисунки⁸⁶, що зберігаються разом із звітом). Відзначимо, що експедицією накреслено 8 планів, що складало на той час третину всіх городищ Західної України, що мали плани і виміри). У Щоденнику експедиції (великий зошит формату А4) наведено детальний опис топографії городищ, виміри і розрахунки усіх об'єктів на пам'ятках⁸⁷.

Розвідка проходила берегами Дністра вниз по течії від с. Залісся до с. Михальче, загальною довжиною 100 км. Виявлено 12 слов'янських городищ, 6 відкритих поселень і 3 поховання. Збереглися накреслені плани городищ Підвербці, Стінка, Корнів (ур. На печерах), Михальче, Ісаків, Хотимир, Копачинці⁸⁸.

Вперше, у 1949 р. вів самостійні польові роботи П. Завада, хоч великих надій як науковець він не подавав. Експедиція під його керівництвом розкопувала кургани в Кульчицях на Львівщині з 5 по 28 липня⁸⁹. А перед тим, в червні 1949 р., він брав участь в експедиції Ю. Захарука під час розкопок пізньотрипільського поселення в ур. Горбовище біля с. Нова Чартория на правому березі р. Случі⁹⁰.

Отож, експедиція працювала у складі П. Завади, В. Манастирського (інженер-геодезист), О. Бійовської (науковий працівник). Могильник складається з 19 курганів, з яких 5 – розкопані раніше. Розкопали курган № 1, але нічого не знайшли. “Курган № 2. (Розкопки цього кургану проводить т. Бійовська)”⁹¹. Таким чином, О. Бійовську треба зараховувати до когорти справжніх археологів-польовиків, хоч своїх власних досліджень вона не вела, але згадаймо, що у 1948 р. вона самостійно розкопувала кургани в Ізі на Закарпатті. Збереглися польові щоденники, писані її рукою.

А в Кульчицях довелось призупинити розкопки. “З огляду на те, що секретар Райпарткому т. Шуліка до експедиції віднісся дуже нетактовно (“вигнати їх”), роботу перервано на 2 дні. В цей день, в середу – т. Бійовська та Манастирський ходили в розвідку на Дністер, а П. Завада їздив до Дрогобича – до обкому партії та облвиконкому, щоб обласні власті допомогли успішному проведенні експедиції”⁹². І справді, “власні” тоді допомогли, хоч сьогодні уже ніхто не допоможе проти хамства місцевого керівництва.

У розкопаних 5-ох курганах, в яких окрім “кількох роздавлених горщиків і фрагментів кераміки” нічого більше не знайшли, учасники експедиції обстежили городище, що віддалене від Кульчиців у південно-західному напрямку на 2 км. “Воно розположене в лісі, так що трудно його віднайти... Вали, які оточують його – порослі деревиною. Воно має форму кола, вал... на 1 км довжиною і доходить 6–8 м висоти”⁹³. В лісі, в східному напрямі від “Війтової Гори” розкопано курган діаметром 4 м, але він виявся порожнім.

У 1949 р. М. Смішко знову поїхав у Закарпаття (звіт про ці дослідження у Львові відсутній)⁹⁴. Експедиція звернула увагу на могильник у с. Білки, який тут ще у 1931 р. досліджував Й. Янкович, а в 1934–1935 рр. – брати Затлукали. Останні навіть опублікували інформацію про поховання із своїх розкопок (на угорській мові). М. Смішко обстежив місцевість між Білками та Осієм і виявив сліди дуже знівельованих (частково знищених) курганів, які і стали предметом розкопок⁹⁵. У 1949 р. досліджено 12 курганів, в тому числі 9 курганів в околицях с. Білок і три – в південній околиці с. Осія. На думку М. Смішка, це був єдиний могильник куштановицької культури, подібні якому розкопані біля сс. Буковинки, Голубине, Колодно, Станове.

Сліди поселення, яке, ймовірно, відповідало цьому могильнику, відкрите експедицією у 1949 р. на південь від с. Білки, в ур. Мостище, біля р. Боржави.

Ще до початку експедиційних робіт в Білках місцеві жителі натрапили тут на бронзовий скарб (біля каплиці), що складався з 9 браслетів, двох кельтів, наконечника списа⁹⁶. Серед польової документації М. Смішка про розкопки в Закарпатті у 1948 р. знаходяться рисунки цього скарбу (в натуральну величину, простим олівцем, дуже ретельні і якісні), виконані Л. Крушельницькою.

У 1950 р. до Львова переїхало кілька нових перспективних дослідників з Києва, які одразу ж включилися у польову діяльність, оскільки мали уже неабиякий досвід розкопок, працюючи в різних експедиціях. Уже згадувані Олександр і Катерина Черниші, Юрій Захарук очолили експедиції, які розпочали дослідження пам'яток палеоліту, неоліту, енеоліту – періодів, що мало вивчалися у попередній час.

О. Черниш вів розвідки в долині Середнього Дністра⁹⁷ і розкопки двошарової стоянки Бабин I в Кельменецькому р-ні Чернівецької обл. В результаті розвідувальних робіт обстежено і зібрано матеріали на 50-ти палеолітичних пам'ятках, з яких 20 – нововідкриті⁹⁸. За хронологією вони “відносяться до мустьєрського часу (2 пункти), доби солютре (10 пунктів), мадленського часу (15 пунктів), до кінця палеоліту – початку мезоліту (5 пунктів)”⁹⁹.

Крім О. Черниша (керівник) в експедиції працювали К. Черниш (молодший науковий працівник), Л. Крушельницька (художник), О. Ратич (кресляр). В розкопках трипільського поселення Ленківці брала участь також молодший науковий працівник В. Кравець. “Більшу частину своїх робіт Дністрянська експедиція... провела спільно з Дністрянською трипільською експедицією Інституту історії матеріальної культури АН СРСР, що працювала під керівництвом лауреата Сталінської премії Т. С. Пассек”¹⁰⁰. Дійсно, Катерина і Олександр Черниші познайомилися і побралися в експедиції Тетяни Сергіївної Пассек, яка обом їм, як кажуть, дала благословення... в життя і в науку (Катерина, аспірант Т. Пассек – з Москви, Олександр, тоді уже кандидат історичних наук – з Києва, а оселилися вони у Львові і перший рік (1950 р.) працювали ще у Львівському відділі Інституту археології АН УРСР).

Отже, О. Черниш у 1950 р. вів розкопки стоянки Бабин I (ур. Ями), а К. Черниш – ранньотрипільського поселення Ленківці, яке знаходилося неподалік від Бабина, у тому ж Кельменецькому р-ні Чернівецької обл. Поселення Ленківці відкрите ще у 1947 р. співробітником Чернівецького краєзнавчого музею Б. Тимощуком. У 1948 р. його обстежила експедиція Т. Пассек, а у 1950 р. розкопки тут розпочала К. Черниш¹⁰¹. Поряд, у цьому ж ур. Гамарія вела розкопки ранньоскіфського поселення А. Мелюкова

(досліджувала землянки), хоча більша частина цього поля була зайнята поселенням доби культури карпатських курганів. “Вас. Ів. (за Л. Крушельницькою, Василь Іванович – місцевий житель, який тривалий час працював у експедиції Т. Пассек і був достатньо обізнаний у археології – *Авт.*) ходив на сусіднє поле від “Гамарії” і приніс звідти фрагменти кераміки раннього трипілья, скіфські, полів поховань і слов’янські, а також гарний палеолітичний скребок”¹⁰².

Розкопки трипільського поселення в Ленківцях, безсумнівно, мали велике значення для вивчення раннього етапу культури¹⁰³. “Тут на площі 1300 кв. м було виявлено 5 наземних і 5 напівземлянкових жител з глиняними печами, в яких простежено велику кількість знарядь праці з каменю (сланцю), кістки тварин, різного глиняного посуду, пряслиці, а також предметів ритуального характеру”¹⁰⁴.

За спостереженнями К. Черниш, ці матеріали були абсолютно аналогічні виробам з розкопок С. Бібікова у Луці-Врублівецькій. Нагадаємо, що розкопки ранньотрипільського поселення у Луці-Врублівецькій тривали у 1945–1948 рр.¹⁰⁵ і були широко відомі спеціалістам ще до появи монографії про цю пам’ятку, не говорячи уже про те, що учасники Дністрянської експедиції часто безпосередньо відвідували розкопки С. Бібікова.

Зрозуміло, що не усі експедиційні загоны, які працювали на заході України у перші повоєнні роки, знайшли відображення у цій статті. Треба згадати про розкопки Ю. Захарука та О. Ратича біля с. Ріпнева на Львівщині, що велися влітку і восени 1950 р.¹⁰⁶ У науковому звіті автори досліджень пишуть, що експедиція працювала у складі: Ю. Захарука – начальника, наукових співробітників О. Феніна, І. Свешнікова, О. Ратича, старшого лаборанта Т. Данилович (дружини Ю. Захарука). Експедиція виявила рештки поселення висоцької культури, фрагменти кераміки культури полів поховань і потужний культурний шар давньоруського часу. Власне дослідження цього шару дало можливість зафіксувати залишки 5-ти жител VII–XI ст.¹⁰⁷ У короткому підсумовуючому дослідження звіті (варіант статті)¹⁰⁸ Ю. Захарук відзначив, що тут “...вперше науково досліджене поселення висоцької культури (раніше були відомі тільки могильники – *Авт.*); вперше досліджено форми житлових споруд і господарських ям; здобуто цінні знахідки, що стверджують землеробський характер занять населення висоцької культури (серпи, збіжжя) – питання яке до цього часу в археологічній літературі не було вирішеним; вперше на території західних областей УРСР було досліджене відкрите поселення (селище) ранньофеодальної доби...”¹⁰⁹.

Інтерпретація. Дослідження Львівського відділу Інституту археології АН УРСР, безперечно, треба поділити на три нерівномірні і невідповідні періоди, викликані історичними та суспільно-політичними чинниками. **Перший** – “довоєнний” чи “доокупаційний”, хоч можна сперечатися у доречності цих означень, бо війна уже йшла, а територія заходу України

ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЬВІВСЬКОГО ВІДДІЛУ ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ

насправді була окупована радянськими військами. Мабуть, найкраще цей час окреслив сам народ, назвавши його періодом “перших советів”. Для Відділу це фактично неповних півтора року – з лютого 1940 до кінця червня 1941 р. **Другий** – окупаційний німецькими фашистами – кінець червня 1941 – кінець липня 1944 р. і **третій**, найдовший і найрезультативніший період тривав з часу визволення Львова – з кінця липня 1944 р. до лютого 1951 р. – часу утворення нової академічної установи у Львові – Інституту суспільних наук АН УРСР.

Перший період можна умовно назвати часом “організацій і реорганізацій”, формування, становлення і... очікування (бо майже ніхто не сумнівався у нападі гітлерівської Німеччини). Ліквідовано НТШ, реорганізовано університет, музеї, започатковано нові структури, в тому числі і Відділ археології, на який спочатку, мабуть, не покладалося великих надій – як і на інші структури, “спущені зверху”.

І хоч завідувачем Відділу став М. Смішко, перший період можна назвати “епохою Ярослава Пастернака”, який саме у цей час дістав найвище визнання, обіймав посади директора історичного музею, завідувача кафедри археології університету, наукового співробітника Відділу археології, вів престижні розкопки у Галичі-Крилосі, був широко знаний серед науковців Європи і львівської громадськості. І він, очевидно, в перспективі робив ставку на університет (а не на Відділ), маючи на увазі можливість формування нової генерації українських археологів саме на кафедрі. Крім того, в університеті на той час працювали провідні археологи Львова – І. Старчук, М. Смішко, К. Маєвський, Е. Булянда, К. Журовський та ін. Треба врахувати і величезний авторитет львівської університетської археології ще з польських часів, бібліотеку, музей, фондосховища. Усього цього Відділ археології не мав. Це була нова, мало знана для львівських науковців структура.

Другий період – воєнний, окупаційний, у науковому відношенні і розглядати не приходить. Це був час приниження і глибокого застою, нищення і розкрадання культурних цінностей, не говорячи уже про знищення самих археологів (наприклад, О. Кандибу).

І лише третій період розвитку Відділу можна аналізувати з боку досягнень та прорахунків. Без сумніву, це уже була “епоха Маркіяна Смішка”, хоч останній не відчував себе таким впевненим і незалежним, як Я. Пастернак у 1940–1941 рр.¹¹⁰ Все своє наступне життя він старався нічим не викликати підозри у нелояльності до режиму.

М. Смішко після війни залишився фактично єдиним археологом-практиком, досвідченим польовиком-“праісториком” (не беручи до уваги І. Старчука, який в основі свій був археологом-“класиком”, мистецтвознавцем греко-римської доби і який перейшов до давньоруської польової археології лише після 1939 р., коли радянськими реформами було

ліквідовано кафедру класичної археології в університеті. Зауважимо, перейшов під впливом і методичним керівництвом Я. Пастернака у часи “перших советів”, під час розкопок у Крилосі).

Дещо осторонь, як завжди, знаходився І. Свешніков, який співпрацював із Відділом, але формально був працівником історичного музею. І. Свешніков знав львівську “археологічну кухню” ще з довоєнних часів, навчався у Леона Козловського, але в практичній археології був фактично початківцем.

У післявоєнний час ідеологічні акценти суттєво змістилися, що повело за собою переорієнтацію археологічної науки зі стін університету до Відділу. Пролетарській державі археологи були непотрібні; країна потребувала агітаторів нової комуністичної доби. Очевидно, саме цим і конкретною програмою боротьби з українським націоналізмом була продиктована позиція керівництва університету на ліквідацію кафедри археології (з 1949 р.), а після смерті І. Старчука в 1950 р. і звільнення М. Смішка у 1954 р. на ліквідацію археології як напрямку історичних досліджень університету.

Не дивлячись на те, що після війни досвічених кадрів не вистачало, Відділ поступово ставав на ноги. Якщо у 1945 р. працювало тільки 7 чоловік, то у 1948 р. – їх уже 15. Після демобілізації повернувся у відділ О. Фенін, який працював тут ще до війни, будучи студентом. За словами Л. Крушельницької, він був найталановитішим серед тодішніх молодих науковців, про що може свідчити його чи не єдина наукова стаття, написана на великому фактичному матеріалі знахідок римських монет, зі сміливими узагальненнями і широким кругозором знань, неабиякими інтелектуальними засадами. Доля ж йому судилася інша – невилікована психічна хвороба, повернення до рідних земель у Карпатах.

Прийшов у Відділ О. Ратич, абсолютно без професійної підготовки, але з великим життєвим досвідом, дипломатичним тактом і “народним гумором”, що виручав його не раз у скрутних ситуаціях та колізіях. О. Ратич зайнявся тим, що було найближче до історії і було зрозумілим без особливої археологічної підготовки, тобто давньоруськими городищами, які навчився розкопувати у І. Старчука в Пліснеську. Його воля і працездатність досить швидко дали плоди – він першим з післявоєнних науковців захистив дисертацію і опублікував монографію.

Досить перспективним дослідником показала себе в цей час В. Кравець, яка дістала добру науку у різних експедиціях і особливо, що стосується її теми по трипільлю – у дослідженнях пам’яток трипільської культури на Середньому Дністрі (наприклад, у Ленківцях, у співпраці з К. Черниш). Л. Крушельницька описує її як невимовну красуню – донську козачку з гарячим серцем і синіми очима (на жаль, дещо пізніше саме ці риси стануть причиною її повного відходу від археології).

С. Судаков – ще одна оригінальна особистість, широкий інтелект і “випадок” в археології. В перспективі міг би стати відомим науковцем, але обрав іншу дорогу в житті.

Й. Дідик і П. Завада були істориками і тільки-що розпочинали свою археологічну діяльність. Останній навіть керував дослідженнями в Кульчицях (курганний могильник), що непросто навіть для досвідчених археологів. За які провини його звільнено з відділу у кінці 1949 р. – невідомо. Прізвище Й. Дідика ми зустріли серед списку студентів університету довоєнного часу.

Часто трапляється прізвище О. Бійовської (Галі, як її називали близькі приятелі), завідувача фондами, працюючої молоді особи, яка також подавала великі надії і хоч не мала власних розкопок і публікацій (наукової теми також, очевидно), але вона брала безпосередню участь у більшості з тодішніх експедицій і безсумнівно з часом стала б знаним спеціалістом у якійсь галузі археології.

Нічого не згадали ми про Є. Гука, працівника Пліснеської експедиції і доброго помічника І. Старчука, також трагічної особистості (покінчив життя самогубством у кінці 1949 р. під час чергових сталінських репресій).

Л. Крушельницька, як уже ми відзначали, прийшла у Відділ у 1947 р. як кресляр-художник, тому її обов’язки зводилися до фіксації матеріалів у полі і виконання рисунків з археологічних предметів. В той час наукою вона не займалася, але, за свідченням колег, була душою товариства і помічником для багатьох працівників у тяжких життєвих ситуаціях.

Велику практичну роботу по вимірах, описах, фотофіксації знахідок і об’єктів виконували такі науково-допоміжні працівники, як В. Манастирський та О. Костюк.

В кінці 1949 р. П. Заваду, О. Бійовську, Т. Плаксію, Е. Вінтоняк, О. Костюка, В. Манастирського та ін. звільняють, а Відділ переводять у розряд “Групи”. Тепер, з січня 1950 р. офіційно це Львівська група археології Інституту археології АН УРСР. Т. Плаксію і О. Бійовську було арештовано і вислано у Сибір¹¹¹. Щодо П. Завади і О. Бійовської розгорнулася справжня кампанія боротьби за їх порятунок і поновлення. Серед архівних документів зберігся лист від 25 січня 1950 р. тодішнього заступника директора Інституту археології АН УРСР Л. Славіна до М. Смішка. У листі зазначається: “Получили Ваше письмо от 18. 1 с. г. Руководство и коллектив Института полагают, что т.т. Заваду и Бийовскую следует восстановить на работе, о чем мы и возбудили ходатайство перед Президиумом АН УССР. Результаты будут известны 28–30 января, тогда же мы известим Вас об этом... Т.т. Захарук и Черныш на днях выедут к Вам¹¹²”. Отже, Ю. Захарук, О. Черниш і К. Черниш були надіслані для “укрепления отдела”. Через 2 дні Л. Славін телеграфує до М. Смішка: “сегодня возбудил ходатайство перед

президиумом оставлении Завады Бийовской результатах сообщу передайте об этом члену корреспонденту Штокало”.

Наступний лист Л. Славіна до М. Смішка датовано 15 лютого 1950 р. Він пише: “Мы совершенно не в курсе дел Львовского отдела. Месяц тому назад я выехал из Львова и за весь месяц Вы написали только один раз, и то в связи с увольнениями. Между тем, Институт чрезвычайно интересуется ходом работы, состоянием дел и т. д. В частности, как обстоит дело с рукописями уволенных товарищей (Пеленского, Терлецкого и др.)? Как наладилась обстановка в отделе?... Как Вы устроили работу т. Бийовской? Обслуживание библиотеки? и т. д. и т. п. Полагаю, что нам следует договориться о еженедельных письмах, хотя бы ничего особенного за истекшую неделю не произошло”¹¹³.

Особливо красномовним є останнє речення. Але нас в першу чергу зацікавило питання Л. Славіна щодо звільнених Й. Пеленського і О. Терлецького на січень-лютий 1950 р.? А також поновлення О. Бійовської. Тут явно якась помилка чи непорозуміння. У штатному розкладі Львівської групи археології на 1950 р. є прізвища знову “м. н. сп. Пеленського та Терлецького”, але немає О. Бійовської. Мабуть, власне у цей час на зміну Т. Плаксії завідувачем бібліотекою відділу став М. Гембарович. Із науково-допоміжних працівників залишилися “картограф Крушельницька Л. І. і секретар-друкарка Бардин М. К.” Очевидно, все-таки нічого не допомогли “ходатайства” Л. Славіна.

Ситуація з львівськими археологами насправді була критичною. Зберігся цікавий лист В. Довженка до М. Смішка від 21 жовтня 1950 р., з якого багато-що прояснюється. “Мысль о моем переходе на работу во Львов, как Вам известно, давно поселилась в моей голове. Причины, породившие эту мысль, Вам известны. Но меня удерживало одно главнейшее обстоятельство – это некоторая неопределенность положения Львовского отдела. Не было ясности, насколько прочно это учреждение, ходили в воздухе всяческие предположения о том, как поступить с отделом, в одно время поговаривали о переводе сотрудников в Киев и закрытии отдела. Обо всем этом Вы знаете. Естественно, что в таком случае я считал для себя неудобным переезжать во Львов. Теперь иное дело. Если во Львове будет самостоятельный Институт общественных наук и если в этом Институте работа по археологии не только не будет сокращена, но и расширена, я готов переехать во Львов. Прошу такое мое решение считать окончательным и договариваться так обо мне с кем это положено... Само собой разумеется, что условием перехода во Львов должно быть обеспечение меня квартирой...”

Высказывает желание перейти на работу во Львов Влад. Кирил. Гончаров. Желание это, кажется, серьезное”.

Мабуть, саме неспроможність забезпечення квартирами стала причиною того, що ні В. Довженок, ні В. Гончаров не потрапили до Львова.

А жаль. Однак цікаво, що уже в жовтні 1950 р. ходили “тверді” чутки про заснування у Львові Інституту суспільних наук, який був організований аж у лютому 1951 р.

Завершуючи питання кадрів, наведемо список працівників Львівської групи Інституту археології АН УРСР із штатного розкладу на 1950 р.: завідувач групою – М.Смішко; старші наукові співробітники – І. Старчук, О. Черниш; молодші наукові співробітники – О. Фенин, О. Ратич, О. Терлецький, В. Кравець, Й. Пеленський, К. Черниш, Ю. Захарук; картограф – Л. Крушельницька; завідувач бібліотекою – М. Гембарович; старший лаборант – вакансія; секретар-друкарка – М. Бардин.

Ось фактично і весь науковий потенціал Відділу до приходу у 1950 р. нових кадрів – “східняків”, уже сформованих археологів київської і московської школи – Катерини та Олександра Чернишів та Юрія Захарука. Кожен з них проклав свою, неповторну дорогу в археологічній науці, залишив слід у пам’ятках, теоріях, адміністративній діяльності, численних статтях та монографіях. Усі вони починали у Львові з Відділу, не знаючи, очевидно, про його реорганізацію у 1951 р. Найдовше, до самої смерті, у Львові жив і працював О. Черниш. Ю. Захарук майже усе життя виконував обов’язки заступника директорів, спочатку у Львові, потім у Києві і наостанок – у Москві (найдовше). Не витримала Львова і взагалі Україну москвичка К. Черниш, не прижилась ні душою, ні тілом..., хоч була, як пише Л. Крушельницька, “добриим духом”¹¹⁴ для відділу і теплі стосунки із львівськими колегами підтримувала все життя. До речі, померла вона недавно, у 2006 р.

Якщо розглядати польову діяльність працівників Відділу за весь час його існування у Львові (1940–1950 рр.), то треба відзначити широку географічну палітру досліджень – майже усі гео-етно-регіони. Це і Волинь (Костянець, Волиця Страклівська, Вікнини Великі), Закарпаття (Іза, Білки), Поділля (Семенів-Зеленче, Лазарівка), Прикарпаття – Середня Наддністрянщина (Бабин І, Ленківці), Верхня Наддністрянщина (Кринос, Пліснеськ, Кульчиці) та інші райони.

Не менше розмаїття має і хронологічний аспект теренових пошуків. Дослідники Відділу вивчали майже усі великі і дрібніші епохи/культури. Охоплено середній і пізній палеоліт, мезоліт (О. Черниш – Бабин І і численні пам’ятки з розвідок), неоліт (І. Свешніков – Котоване), енеоліт (В. Кравець, К. Черниш – Ленківці та інші пам’ятки; С. Судаков – Семенів-Зеленче), бронзову добу (І. Свешніков, М. Смішко – Костянець, Затока, Неслухів; П. Завада – Кульчиці), ранньозалізну добу (М. Смішко – Білки; І. Старчук – Пліснеськ; Ю. Захарук, О. Ратич – Ріпнів), культури полів поховань та ранньослов’янський період (М. Смішко – Неслухів, Вікнини Великі, Іза, Волиця Страклівська), давньоруський час (Я. Пастернак – Кринос, Пліснеськ; І. Старчук, О. Ратич – Пліснеськ та ін., розвідки та обстеження городищ).

Розглядаючи господарську та соціально-історичну диференціацію досліджених пам'яток, то і тут ми знайдемо широкий спектр вияву. Найбільше було вивчено, відкрито, обстежено звичайних поселень, серед яких найраніші палеолітичні стоянки і найпізніші давньоруські селища; багато городищ, починаючи ще з ранньоскіфського часу, кілька могильників ранньозалізного часу і найбільше – культури полів поховань (черняхівської і ранньслов'янської культур); траплялися окремі поховання бронзової доби і великі цвинтарська давньоруського періоду. Викликають зацікавлення такі пам'ятки, як первісні копальні родовищ сировини (Лазарівка), великі кургани (Листвин), княжі міста (Кринос), скарби бронзових виробів (Білки) та ін.

Усі ці пам'ятки та об'єкти вивчалися різними способами, із застосуванням різної методики. Найпростішими були звичайні розвідки і обстеження, але використовувалися різні виміри та розрахунки. Зрозуміло, що в той час технічне оснащення експедицій було примітивніше, ніж тепер, але тоді разом з начальником в полі повсякчас працювали різні спеціалісти – топографи-геодезисти (Т. Журовський, Е. Зелькевич, В. Манастирський), професійні фотографи (М. Бабінський, О. Костюк), художники (Л. Крушельницька), кілька наукових та технічних працівників (чого ми не завжди маємо і сьогодні). Ці спеціалісти забезпечували високу точність вимірів і топографічних описів пам'ятки, геологічно-мінералогічних визначень, стратиграфічних спостережень. Фотографи робили точну і якісну фіксацію. Відзначимо, що і в той час – 1940-х рр. не кожна експедиція з Києва чи Москви мала таких спеціалістів.

Не будемо робити зауважень щодо чистоти і ретельності самих розкопів – так тоді копали, ставлячи за мету знайдення найперше речей, їх фіксацію в горизонтально-вертикальній позиції, залишаючи поза увагою багато дрібних моментів мікростратиграфії чи положення самого предмета/об'єкта по відношенню до інших об'єктів. Але усі звіти супроводжуються щоденниками, написами від руки, переважно в полі (олівцем, чорнильною авторучкою). Деякі звіти, як помітно, написані “за один присіст”, у Львові після досліджень, чистенько, каліграфічно (або ж переписані для здачі у фонди). Тоді строгіше ставилися до польової документації, як і до всього іншого.

Загалом треба відзначити доволі високий методичний рівень розкопок, привитий ще старою довоєнною школою львівської археології. Простежується сумлінне ставлення до праці з об'єктами та матеріалами, хоч було бідно, страшно і незатишно у тому світі сталінських п'ятирічок. На одній з фотографій з розкопок в Ізі в Закарпатті – типовий сюжет – робітники і начальник М. Смішко печуть картоплю на обід.

Таким чином, нова львівська генерація радянських археологів повоєнного зразка повністю сформувалася на початку 1950-х рр. на базі Львівського відділу Інституту археології АН УРСР. У лютому 1951 р.

ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЬВІВСЬКОГО ВІДДІЛУ ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ

Львівська група археологів переведена у підпорядкування новоствореного Інституту суспільних наук АН УРСР. Розпочався новий етап життя і діяльності археологів Львова.

¹ *Ситник О.* Постаті археології Львівського університету у фокусі столітньої історії // АДЛУ. Львів, 2005. Вип. 8. С. 11–46.

² *Ситник О.* Постаті археології Львівського університету...; *Його ж.* Львівська археологічна школа у період випробувань та потрясінь (1939–1951 рр.) // АДЛУ. Львів, 2006. Вип. 9. С. 106–133.

³ *Смішко М. Ю.* Археологічні дослідження в західних областях України за роки радянської влади // МДАПВ. 1959. Вип. 2 (окремий відбиток). С. 5–28; *Черниш О. П.* Основні наслідки археологічного вивчення території західних областей УРСР за роки радянської влади // Український історичний журнал. 1968. № 2. С. 103–107.

⁴ *Дольницький М.* Визначний археолог проф. др. Ярослав Пастернак // Терем. Проблеми української культури. 1962. Дітройт. США. Ч. 1. С. 3–6; *Петегурич В., Павлів Д., Филипчук М.* Ярослав Пастернак і українська археологія // *Studia archaeologica*. Львів, 1993. № 1. С. 7; *Филипчук М.* Пастернак Ярослав Іванович // Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000). Львів, 2000. С. 142; *Романюк Т.* Наукова діяльність Ярослава Пастернака у період Другої світової війни (1939–1944 рр.) // АДЛУ. Львів, 2005. Вип. 8. С. 169–179.

⁵ *Цигилик В.* Маркіян Смішко – дослідник римської доби на Прикарпатті і Волині // Постаті української археології. МДАПВ. Львів, 1998. Вип. 7. С. 47–50; *Баран В.* Дослідник давньої історії слов'ян. До 70-річчя від дня народження М. Ю. Смішка // Український історичний журнал. 1970. № 11. С. 139; *Филипчук М.* Смішко Маркіян Юліанович // Історичний факультет... С. 157; *Домбровський О.* Маркіян Орест Смішко // Український історик. Нью-Йорк, 1993. № 30; *Цигилик В.* Вчений, педагог, людина // МДАПВ. Львів, 2002. Вип. 8. С. 10–12; *Мацкевий Л.* Маркіян Смішко – видатний дослідник археології України // МДАПВ. Львів, 2002. Вип. 8. С. 12–20; *Ситник О.* Архівні матеріали археологічних досліджень Маркіяна Смішка // МДАПВ. Львів, 2002. Вип. 8. С. 20–23; *Zakościelna A., Gurba J.* Wkład Marcjana Śmiszki w badania nad eneolitem Podkarpacia i Wołynia // МДАПВ. Львів, 2002. Вип. 8. С. 24–26.

⁶ *Филипчук М.* Іван Старчук – мистецтвознавець, дослідник античної і слов'янської археології // ЗНТШ. Львів, 1993. Т. 225. С. 97, 103; *Його ж.* Старчук Іван Данилович // Історичний факультет... С. 158–159; *Купчинський О.* Античне мистецтво у дослідженнях Івана Старчука // ЗНТШ. Львів, 1998. Т. 236.

⁷ *Романюк Т.* Наукова діяльність Ярослава Пастернака у період Другої світової війни (1939–1944) // АДЛУ. Львів, 2005. Вип. 8. С. 172.

⁸ *Погоральський Я.* Пам'ятки доби Київської Русі у дослідженнях археологів Львівського університету // АДЛУ. Львів, 2005. Вип. 8. С. 139–141.

⁹ *Пастернак Я.* Старий Галич. Археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр. Краків-Львів, 1944. С. 172–206.

¹⁰ *Погоральський Я.* Пам'ятки доби Київської Русі... С. 140–141.

¹¹ *Пастернак Я.* Археологія України. Торонто, 1961. С. 539–540.

- ¹² Старчук І. Д. Звіт про роботу археологічної експедиції на городищі Пліснесько в 1946 р. // НА ІУ. Фонд археології (далі – Ф. а.). Оп. 5. Од. зб. 19. Арк. 9.
- ¹³ Круковський С. А. Копальня “Збучі” в Лазарівці Нижнівського району // НА ІУ. Ф. А. Оп. 5. Од. зб. 4. 59 арк.
- ¹⁴ Krukowski S., Nowakowski A. Skam 71. Zbior rozpraw prahistorycznych. Wrocław-Warszawa-Krakow-Gdańsk, 1976. 134 s.
- ¹⁵ Круковський С. А. Копальня “Збучі”... Арк. 3.
- ¹⁶ Krukowski S. Krzemionki Opatowskie. Warszawa, 1939. 134 s.
- ¹⁷ Круковський С. А. Копальня “Збучі”... Арк. 4.
- ¹⁸ Там само. Арк. 5
- ¹⁹ Ситник О. Львівська археологічна школа... С. 110.
- ²⁰ Пастернак Я. Наукове товариство ім. Шевченка в час Другої світової війни і його історична секція // Вісник НТШ. Львів, осінь-зима 2006. С. 9–11 (передрук із журналу “Сучасне і минуле. Вісник українознавства”. Мюнхен; Нью-Йорк, 1948. № 3. С. 37–40).
- ²¹ Там само. С. 10.
- ²² Ситник О. Львівська археологічна школа... С. 110.
- ²³ Пастернак Я. Наукове товариство ім. Шевченка... С. 10.
- ²⁴ Там само.
- ²⁵ Ситник О. Архівні матеріали археологічних досліджень Маркіяна Смішка // МДАПВ. Львів, 2002. Вип. 8. С. 21.
- ²⁶ Смішко М. Селище доби полів поховань у Вікнинах Великих // Археологія. Київ, 1947. Т. І. С. 111; Його ж. Доба полів поховань в Західних областях УРСР // Археологія. Київ, 1948. Т. II. С. 98–129.
- ²⁷ Смішко М. Селище доби полів поховань у Вікнинах Великих... С. 112.
- ²⁸ Ситник О. Львівська археологічна школа... С. 106–133.
- ²⁹ Пастернак Я. Наукове товариство ім. Шевченка... С. 11.
- ³⁰ Свешиков І. Поселення доби неоліту біля с. Котоване // Старчук І. Д. Розкопки на городищі Пліснесько в 1949 р. (стаття за 1949 р.) // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 80. Арк. 24–27; Свешиков І. К. Культура линейно-ленточной керамики на территории Верхнего Поднестровья и Западной Волыни // СА. 1954. Т. XX.
- ³¹ Смішко М. Львівський відділ Інституту археології АН УРСР в 1944 р. // Археологія. Київ, 1947. Т. І. С. 187–189.
- ³² Смішко М. Львівський відділ Інституту... С. 187.
- ³³ Ситник О. Львівська археологічна школа... С. 119.
- ³⁴ Там само. С. 109.
- ³⁵ Смішко М. Звідомлення з дослідження селища періоду полів поховань в Неслухові в 1946 р. // Повідомлення про роботу археологічних експедицій в 1946 р. // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 22. Арк. 54.
- ³⁶ Смішко М. Ю. Сучасний стан археологічних досліджень на західних землях України. (Доповідь, виголошена на Сесії відділу суспільних наук АН УРСР у Львові, 28 травня 1946 р. // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Спр. 77а. 33 арк.
- ³⁷ Там само. Арк. 24, 25.
- ³⁸ Hadaczek K. Grabarka Nesłuchowska. 1900. R. II. 71 s.

- ³⁹ *Милян Т.* Дослідження пам'яток ранньослов'янського періоду вченими Львівського університету // АДЛУ. Львів, 2005. Вип. 8. С. 130; *Цыгылык В. Н., Ивановский В. И.* Поселение у с. Неслухов // АО 1983 г. М., 1985. С. 369–370.
- ⁴⁰ *Смішко М. Ю.* Звіт про дослідження селища періоду полів поховань в Неслухові в 1946 р. // АП УРСР. Київ, 1948. Т. I. С. 189–205.
- ⁴¹ *Смішко М.* Звідомлення з дослідження селища періоду полів поховань в Неслухові... С. 5–16.
- ⁴² *Смішко М.* Звіт про дослідження селища періоду “полів поховань” в Неслухові в 1946 р. // АП УРСР. Київ, 1949. Т. I. С. 189–205.
- ⁴³ *Смішко М.* Звідомлення з дослідження селища періоду полів поховань в Неслухові... С. 19.
- ⁴⁴ *Смішко М. Ю.* Щоденник роботи Дністрянської розвідкової експедиції, 1946 рік // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 14. № 249. 20 арк.
- ⁴⁵ Там само. Арк. 20.
- ⁴⁶ *Смішко М.* Верхньодністрянська розвідкова експедиція 1946 р. // АП УРСР. Київ, 1948. Т. I. С. 254–256.
- ⁴⁷ *Смішко М.* Звіт про роботу Верхньодністрянської розвідкової археологічної експедиції // Повідомлення... С. 43.
- ⁴⁸ *Свешніков І.* Поховання XI ст. н. е. в Смільниці б. Ст. Самбора // Повідомлення... С. 26.
- ⁴⁹ *Свешніков І. К.* Звіт про роботу археологічної експедиції в с. Затока Івано-Франківського району, Львівської області за 1946 р. // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Об. зб. 11. 15 арк.
- ⁵⁰ *Свешніков І.* Звідомлення з археологічної експедиції в с. Затока Львівської області // Повідомлення... С. 53.
- ⁵¹ *Свешніков І.* Звіт експедиції до с. Затока, Львівської області // АП УРСР. Київ, 1949. Т. II. С. 212–216.
- ⁵² *Смішко М. Ю.* Верхнє Подністров'я у ранньослов'янську добу (липицька і комарівська культури) / рукопис статті за 1949 р // НА ІУ. Оп. 5. Од. зб. 79. С. 23.
- ⁵³ Там само.
- ⁵⁴ *Старчук І.* Розкопки на городищі Пліснесько // АП УРСР. Київ, 1949. Т. I. С. 33.
- ⁵⁵ *Старчук І. Д.* Звіт про роботу археологічної експедиції на городищі “Пліснесько” в 1946 р. // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 19. 39 арк.
- ⁵⁶ Там само. Арк. 9.
- ⁵⁷ Там само. Арк. 24.
- ⁵⁸ Там само. Арк. 25–26.
- ⁵⁹ Там само. Арк. 10.
- ⁶⁰ Там само. Арк. 6.
- ⁶¹ *Петегурич В.* Олексій Ратич – дослідник пам'яток княжої доби Прикарпаття і Волині // МДАПВ. Львів, 2006. Вип. 10. С. 12; *Гончаров В. К.* Дослідження древнього Городська // АП УРСР. Київ, 1952. Т. III. С. 183.
- ⁶² *Старчук І. Д.* Щоденник роботи Пліснеської археологічної експедиції за 1947 рік. Ч. I // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 33. С. 5.
- ⁶³ Там само. С. 37.
- ⁶⁴ Там само. С. 24.
- ⁶⁵ Там само. С. 5.

- ⁶⁶ *Старчук І. Д.* Звіт Пліснеської археологічної експедиції в 1947 р. // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 31. 44 арк.
- ⁶⁷ Там само. С. 16.
- ⁶⁸ Там само. С. 37–38.
- ⁶⁹ *Ратич О. О.* Звіт зі стаціонарних розкопів в 1949 р. на городищі Пліснесько // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. 23 арк.
- ⁷⁰ Щоденник розкопок Плісненської археологічної експедиції Львівського відділу Інституту археології АН УРСР. За час від 1–10 вересня 1949 р. // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. 20 арк.
- ⁷¹ *Старчук І.* Розкопки на городищі Пліснесько // АП УРСР. Київ, 1949. Т. І. С. 76–85; *Його ж.* Розкопки городища Пліснеська в 1947–1948 рр. // АП УРСР. Київ, 1952. Т. III. С. 379–394; *Його ж.* Розкопки на городищі Пліснесько в 1949 р. // АП УРСР. Київ, 1955. Т. V. С. 32–35.
- ⁷² *Старчук І. Д.* Розкопки городища Пліснеська в 1947–1948 рр. С. 385.
- ⁷³ *Крушельницька Л. І.* Поселення висоцької культури // Археологія. 1973. № 11. С. 31; *Онищук Я.* З історії дослідження пам'яток висоцької культури в межиріччі Західного Бугу та Ікви // АДЛУ. Львів, 2005. Вип. 8. С. 284.
- ⁷⁴ *Судаков С. А.* Поселення трипільської культури біля с. Семенів-Зеленче // АП УРСР. Київ, 1952. Т. IV. С. 104–111.
- ⁷⁵ Там само. С. 105.
- ⁷⁶ *Цигилик В.* З історії досліджень пам'яток перших століть нашої ери в басейні Верхнього Дністра // МДАПВ. 2005. Вип. 9. С. 344.
- ⁷⁷ *Сवेशніков І. К.* Звіт про археологічні розкопки, проведені на полі “Лиственщина” в с. Костянець Ровенської області за 1947 р. // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 29. 26 арк.
- ⁷⁸ *Сवेशніков І. К.* Розкопки в с. Костянці на полі Лиственщина // АП УРСР. Київ, 1952. Т. IV. С. 131–139.
- ⁷⁹ *Смішко М. Ю.* Звіт про роботу Закарпатської археологічної експедиції 1948 р. // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 52. 92 арк.
- ⁸⁰ *Смішко М. Ю.* Звіт про роботу Закарпатської археологічної експедиції 1948 р. С. 2.
- ⁸¹ *Смішко М. Ю.* Щоденник роботи Закарпатської розвідкової археологічної експедиції Львівського відділу Інституту археології Академії наук УРСР у 1948 р. // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 52. 31 арк.
- ⁸² Там само. С. 28–30.
- ⁸³ Там само. С. 13, 15.
- ⁸⁴ *Смішко М. Ю.* Два курганні могильники в околиці с. Іза Хустської округи // АП УРСР. Київ, 1952. Т. III. С. 315–336.
- ⁸⁵ *Ратич О. О.* Звіт про роботу Верхньо-Дністрянської слов'янської експедиції за 1949 р. // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 62. 58 арк.
- ⁸⁶ *Ратич О. О.* Археологічна розвідка на Верхньому Дністрі в 1949 р. // АП УРСР. Київ, 1955. Т. V. С. 158–164.
- ⁸⁷ *Ратич О. О.* Щоденник Дністрянської розвідкової археологічної експедиції Львівського відділу Інституту археології Академії наук УРСР за 1949 р. // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 62. 22 арк.
- ⁸⁸ *Ратич О. О.* Звіт про роботу Верхньо-Дністрянської слов'янської експедиції за 1949 р...

- ⁸⁹ *Завада П. І.* Щоденник про роботу Кульчицької археологічної експедиції за 1949 р. // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 70. 25 арк.
- ⁹⁰ *Захарук Ю. М.* Пізньотрипільське поселення в верхів'ях р. Случі. (Коротке повідомлення про розвідкові розкопки коло Нової Чорторії в 1949 р. // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 65. 42 арк.
- ⁹¹ *Завада П. І.* Щоденник про роботу Кульчицької археологічної експедиції за 1949 р. С. 7.
- ⁹² Там само.
- ⁹³ Там само. С. 8.
- ⁹⁴ Так само багато відсутніх рисунків, креслеників, фотографій з розкопок І. Старчука, О. Ратича, М. Смішка. Інколи зі звітів вирвані чи вирізані цілі сторінки тексту (в той час, як звіти О. Черниша і В. Савича повністю збережені). Напрошується висновок, що окремі тексти та ілюстрації з розкопок пам'яток періоду давніх слов'ян і Київської Русі “прилипли до рук” самих же працівників відділу або ж “гостей-спеціалістів”, тому що проблемами давньоруського часу західноукраїнських земель за останні 50 з лишнім років займалися щонайменше з десяток науковців відділу і багато інших сторонніх зацікавлених осіб (палеолітом до недавнього часу – ніхто).
- ⁹⁵ *Смішко М. Ю.* Курганний могильник ранньозалізного часу в с. Білках // АП УРСР. Київ, 1956. Т. VI. С. 24–28.
- ⁹⁶ *Потушняк Ф.* Бронзовий скарб з Білок // Археологія. Київ, 1954. Т. IX. С. 142–144.
- ⁹⁷ *Черниш О. П.* Звіт про роботу Дністрянської експедиції Львівського відділу Інституту археології АН УРСР в 1950 році // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. 92 с.
- ⁹⁸ *Черныш А. П.* Новые данные о палеолите и мезолите Днестра // КСИИМК. 1950. Вып. 32.
- ⁹⁹ *Черниш О. П.* Звіт про роботу Дністрянської експедиції... С. 2.
- ¹⁰⁰ Там само.
- ¹⁰¹ *Черныш Е. К.* Отчет за 1950 г. о работе трипольского отряда Днестровской экспедиции Львовского отдела Института археологии АН УССР // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 87. 89 арк.
- ¹⁰² *Черныш Е.* Дневник раскопок трипольского поселения в урочище “Гамария” у с. Ленковцы в августе 1950 г. // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 87. Арк. 8.
- ¹⁰³ *Черныш К. К.* Ранньотрипільське поселення Ленківці на Середньому Дністрі. Київ, 1959.
- ¹⁰⁴ *Пелецишин М.* Племена трипільської культури // Стародавнє населення Прикарпаття і Волині. Київ, 1974. С. 132–133.
- ¹⁰⁵ Дотрипільське поселення Лука-Врублівецька на Середньому Дністрі // АП УРСР. Київ, 1949. Т. II. С. 226–242; *Бибиков С. Н.* Поселение Лука-Врублевская и его значение для истории раннеземледельческих племен Юга СССР // СА. 1949. Т. XI. С. 127–150.
- ¹⁰⁶ *Захарук Ю. М., Ратич О. О.* Слов'янське селище біля с. Ріпнева на Львівщині // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 97. 32 с.
- ¹⁰⁷ Там само. С. 13.
- ¹⁰⁸ *Захарук Ю. М.* Звіт про роботу Ріпнівської археологічної експедиції за 1950 рік // НА ІУ. Ф. а. Оп. 5. Од. зб. 97. 3 с.
- ¹⁰⁹ Там само. С. 3.

¹¹⁰ Хоч би тому, що за дослідженнями Данути Піотровської Маркіян Смішко у часи окупації працював у Львівському відділі Німецького Інституту Східної Праці, що знаходився у Кракові – столиці Генерального Губернаторства Великої Німеччини. Див: *Піотровська Д.* З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у Західній Україні в 1919–1939 рр. // АДЛУ. Львів, 2006. Вип. 9. С. 83–84.

¹¹¹ *Крушельницька Л.* Рубали ліс... (Спогади галичанки). Львів; Нью-Йорк, 2001. С. 246.

¹¹² НА ІУ. Ф. а. Оп. 5.

¹¹³ Там само.

¹¹⁴ *Крушельницька Л.* Рубали ліс... С. 248.

FIELD RESEARCHES OF L'VIV DEPARTMENT OF INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AS USSR (1940–1950)

Olexandr SYTNYK

Ivan Franko National University of L'viv
The Chair of Archaeology and history of Ancient History

In February 1940 L'viv Department of the Institute of Archaeology of Academy of sciences of Ukrainian SSR was founded, and Markian Smishko was its first head. Such researchers as Jaroslav Pasternak, Kazymir Majewski, Stefan Krukowski and Ivan Starchuk worked at the Department during the period between two World Wars.

It was the time of excavations of medieval Halych in Krylos (Pasternak), Plisnes'ko hill-fort (Pasternak) and multi-layered settlement Vikyny Velyki (Smishko), Late Paleolithic flint gain in Lazarivka in Dnister region (Krukowski).

During World War II the field investigations were stopped. Only Markian Smishko carried out researches in Kotovane.

In the period after World War II the Department renewed its activity. New school of L'viv archaeology was formed. In 1945–1950 about 10–15 scientists worked at the Department. The most famous of them were Markian Smishko (excavations of mould burial complex in Iza, Bilky, settlement in Neslukhiv), Ivan Starchuk (researches of Plisnes'ko hill-fort in 1946–1949). Oleksij Ratych, Valentyna Kravets', Petro Zavada and Olena Bijovska began their field investigations. In 1950 such young scientists from Kyiv as Olexandr Chernysh, Jury Zakharuk, Kateryna Chernysh began their work at the Department. They researched the most ancient periods of the history of Western Ukraine – Paleolithic, Neolithic and Bronze Age. Besides that, Ihor Sveshnicov cooperated with scientist of the Department in this period.

New L'viv, Soviet archaeological school was completely formed in 1951, when the Institute of social sciences of Academy of sciences of Ukrainian SSR was founded and all scientists of the Department began their works there.

Key words: L'viv archaeology, Department of the Institute of Archaeology of Academy of sciences of Ukrainian SSR, archaeological researches, field archaeology.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2006

Прийнята до друку 18.10.2006